

Hoe vrouwen hun eigen boontjes doppen

Sociale klasse en het inkomen van Britse, gescheiden vrouwen*

Maike van Damme

Veel onderzoek naar de economische gevolgen van echtscheiding heeft uitgewezen dat de meerderheid van de vrouwen een sterke inkomensdaling meemaakt na de breuk (bijvoorbeeld Duncan & Hoffman, 1985; Jenkins, 2008; Smock, 1993). De grootte van de inkomensdaling verschilt echter sterk van vrouw tot vrouw en er zijn zelfs vrouwen die er na de scheiding¹ financieel op vooruit gaan (Jenkins, 2008). Hoe kunnen we deze heterogeniteit verklaren? In dit artikel relateer ik de heterogeniteit in de inkomensverandering na scheiding aan de sociaal-economische achtergrond van het huwelijk voor de scheiding, waarbij ik me vooral richt op de sociale klasse van de ex-partner. In de Britse samenleving is sociale klasse een belangrijke stratificerende variabele die de economische levenskansen van mensen bepaalt (Goldthorpe & McKnight, 2006).

Bij het beantwoorden van mijn vraag analyseer ik twee indicatoren van de economische positie van gescheiden vrouwen: de inkomensbronnen die vrouwen na hun scheiding hebben en de daadwerkelijke (absolute en relatieve) inkomensverandering. Vrouwen kunnen naast inkomen uit arbeid financiële ondersteuning krijgen van de staat (bijstand of leefloon²), de ex-partner (alimentatie³), of een nieuwe partner.

Daarbij kan een sterke afhankelijkheid van anderen een indicatie zijn van een slechte financiële situatie. Ik zal daarom ook kijken naar het relatieve belang van elke inkomensbron voor de inkomensverandering van gescheiden vrouwen.

Het Verenigd Koninkrijk is een interessant land om de economische gevolgen van scheiding voor vrouwen te bestuderen, omdat het een relatief hoog aandeel alleenstaande moeders in de bijstand kent (Van Drenth, Knijn & Lewis, 1999). Bovendien is – net als in Nederland – de arbeidsmarktparticipatie van deze vrouwen vergeleken met die in andere Europese landen relatief laag (Kilkey, 2000) en zijn vrouwen vaker geneigd de arbeidsmarkt te verlaten na scheiding (Van Damme, Kalmijn & Uunk, 2009).⁴

De bijdrage van dit artikel is tweeledig. Ten eerste voegt het nieuwe inzichten toe aan de sociale stratificatieliteratuur, in het bijzonder het ‘death of social class’ debat. Waar sommige wetenschappers beargumenteren dat de invloed van sociale klasse als determinant van levenskansen tanende is (Beck, 1992; Pakulski & Waters, 1996), stellen anderen dat sociale klasse nog altijd een belangrijke indicator is van de economische positie van vrouwen in de Britse samenleving (bijvoorbeeld Goldthorpe &

McKnight, 2006). Anders dan in veel stratificatieonderzoek wordt gedaan, kijk ik niet naar de ouderlijke achtergrond van vrouwen, maar naar de achtergrond van hun partner. Bovendien ga ik nog een stap verder en onderzoek ik in hoeverre de sociale klasse van de partner samenhangt met hun economische positie *na* de scheiding. Hierbij bouw ik voort op de ‘conventionele’ opvatting van John Goldthorpe (1983, en later Erikson & Goldthorpe, 1993), die in een veel bediscussieerd stuk stelt dat de sociale klasse van de man als hoofd van het huishouden de positie van de andere familieleden in de sociale hiërarchie bepaalt en daarmee dus ook de economische levenskansen van zijn echtgenote. Hij verwees hiermee alleen naar de economische positie van vrouwen *ten tijde van* het huwelijk, maar het is te verwachten dat de sociale klasse van de echtgenoot ook de economische situatie van de vrouw *na* het huwelijk bepaalt. Mijn vraag is: als *zijn* sociale klasse *haar* toekomstige economische levenskansen bepaalt, veranderen deze levenskansen dan onmiddellijk na een huwelijksbreuk? Of zet de economische afhankelijkheid van vrouwen zich zelfs na de scheiding voort?

Goldthorpe’s benadering is veel bekritiseerd, omdat zijn visie te ouderwets zou zijn. Feministische sociologen zoals Acker (1973), Stanworth (1984) en Szelenyi en Olvera (1996) stelden bijvoorbeeld dat de eigen loopbaan van vrouwen inmiddels belangrijker is geworden dan die van hun echtgenoten. Inderdaad weerspiegelt de Britse samenleving van de afgelopen dertig jaar belangrijke veranderingen in de economische afhankelijkheid van vrouwen, zoals de groei in de arbeidsmarktparticipatie van vrouwen (Joshi, Layard & Owen, 1985), meer aanspraken op bijstandsuitkeringen door alleenstaande moeders (Lewis, 1997) en een toenemend aantal vrouwen met mo-

derne opvattingen over betaald werk (Scott, 1999). Toch is de meerderheid van de Britse vrouwen nog altijd niet economisch onafhankelijk. Zo vonden Arber en Ginn (1995) in 1990 (het begin van mijn observatieperiode) dat 79 procent van de Britse getrouwde vrouwen nog steeds in een bepaalde mate financieel afhankelijk is van hun man⁵ en ik verwacht niet dat deze afhankelijkheid sterk is afgenomen in de decennia daarna. Volgens Smock, Gupta & Manning (1999) is de positie van een vrouw in de inkomensverdeling verborgen zolang ze getrouwd is en blijkt haar werkelijke economische positie pas na een scheiding, omdat dan haar levensstandaard alleen op haar eigen economische middelen is gebaseerd.

Ten tweede brengt deze studie de verscheidenheid aan inkomensbronnen van gescheiden vrouwen in kaart. Bekend is dat een groot deel van de gescheiden alleenstaande moeders in het Verenigd Koninkrijk behalve inkomen uit werk, bijstand ontvangt (Van Drenth, Knijn, & Lewis, 1999). Ongeveer een derde van hen ontvangt alimentatie (Rowlingson, 2001). Van de studies naar de inkomensgevolgen van scheiding voor vrouwen (bijvoorbeeld Dewilde & Uunk, 2008; Duncan & Hoffman, 1985; Jenkins, 2008; McKeever & Wolfinger, 2001; Poortman, 2000; Smock, 1993) zijn er maar enkele die deze in samenhang met inkomensbronnen hebben bestudeerd. Slechts één studie (McKeever & Wolfinger, 2001) rapporteert over het effect van alimentatie en twee over het effect van een bijstandsuitkering (Corcoran, 1979; Dewilde & Uunk, 2008).

Samengevat luidt de vraagstelling van dit artikel als volgt: in hoeverre voorspelt de sociale klasse van de ex-partner de economische gevolgen van (echt)scheiding voor vrouwen? Daarbij analyseer ik de economische gevolgen door naar zowel het to-

tale inkomen als de bronnen van inkomen te kijken. In hoeverre zijn bepaalde inkomensbronnen een indicatie van een slechte economische situatie?

Sociale klasse en de economische positie van vrouwen na scheiding

Ik verwacht dat er drie verklaringen zijn voor de samenhang tussen de sociale klasse van de ex-partner en de economische positie van zijn ex-vrouw: een inkomenseffect, de kloof tussen levensstijlaspiraties en economische hulpbronnen, en de (voorkoor voor) economische zelfstandigheid tijdens het huwelijk. Omdat verklaringen van herpartners (De Graaf & Kalmijn, 2003; Dewilde & Uunk, 2008) en werk (Van Damme, Kalmijn & Uunk, 2009) na scheiding al vaker onderzocht zijn, richt ik mij in dit artikel op alimentatie en bijstand.

Recente Britse studies hebben aangegevoerd dat het belangrijkste onderscheid in de economische levenskansen van individuen gemaakt dient te worden tussen de 'service' klasse, de 'intermediaire' klasse en de arbeidersklasse (zie bijvoorbeeld Savage, 2000). Met de 'service' klasse wordt niet zozeer dienstverlenende beroepen bedoeld, als wel beroepen waarbij werknemer en werkgever een *service* contract met elkaar hebben. Werknemers met een dergelijk contract hebben vaak goede secundaire arbeidsvoorwaarden en promotiemogelijkheden en veel autonomie bij het uitvoeren van hun werk (omdat bij leidinggevend vaak de specifieke kennis ontbreekt). Voorbeelden zijn academici, ontwerpers en managers. De arbeidersklasse omvat beroepen waarbij werknemers handarbeid verrichten, zoals monteurs, lassers en schoonmakers. De tussenliggende klassen zijn de 'intermediaire' klassen (boekhouders, administratief personeel en verkopers), niet

te verwarren met de middenklasse waarmee men ook wel naar de *service* klasse refereert (Güveli, Need & De Graaf, 2005). Zie Erikson en Goldthorpe (1993).

Inkomenseffect

De sociale klasse van de ex-partner kan een indicatie zijn voor zijn (permanente) inkomen dat weer gerelateerd is aan de hoogte van de alimentatie die hij in principe kan betalen. Aangetoond is dat het inkomen van de man voor scheiding een positief effect heeft op de alimentatie die vrouwen na scheiding ontvangen (Beller & Graham, 1985; Bradshaw & Skinner, 2000). Omdat mannen uit de *service* klasse over het algemeen hogere inkomens hebben dan mannen uit de lagere klassen en langdurig werklozen (Goldthorpe & McKnight, 2006), verwacht ik dat gescheiden vrouwen met een ex uit de *service* klasse vaker alimentatie zullen ontvangen dan vrouwen met een ex-partner uit een lagere sociale klasse. Langdurig werkloze ex-partners zullen waarschijnlijk het minst vaak alimentatie betalen, hoewel ze niet – zoals bijstandsontvangers – vrijgesteld zijn van een alimentatieplicht (Skinner, Bradshaw & Davidson, 2007). Ex-vrouwen van langdurig werklozen en handarbeiders zullen vaker in aanmerking komen voor bijstand dan ex-vrouwen van mannen uit de hogere sociale klassen. Dit is de zogenoemde armoedeval: vrouwen met weinig arbeidsmarktkwalificaties en een slecht arbeidsmarktperspectief zijn vergeleken met een voltijdsbaan met een laag inkomen financieel beter af in de bijstand vanwege het recht op bijzondere bijstandsarrangementen, de onaantrekkelijkheid van banen aan de onderkant van de arbeidsmarkt en de betere mogelijkheden om werk en zorg te combineren (Hofferth, Stanhope & Harris, 2005).

Kloof tussen aspiraties en hulpbronnen

Een tweede mogelijke verklaring voor klasverschillen is de relatieve grootte van de inkomensterugval en de daaraan gepaarde kloof tussen aspiraties en middelen. Vrouwen uit een huwelijk in de *service* klasse hadden waarschijnlijk een hoger inkomen voor de scheiding, waardoor zij meer te verliezen hebben (en dus een grotere inkomensterugval meemaken). Sociale klasse vormt ook een indicatie van de levensstijl van vrouwen. Hoe hoger de sociale klasse van de ex-partner, des te duurder zal het consumptiepatroon van de vrouw tijdens haar huwelijk zijn geweest en daardoor zal zij meer moeten verdienen (bijvoorbeeld met arbeidsinkomen) om na de scheiding eenzelfde levensstandaard te behouden. Vrouwen die een langdurig werkloze als partner hebben, zullen er het minst in inkomen op achteruit gaan, omdat hun situatie niet veel meer kan verslechteren (bodemeffect) – mits de staat in een minimum inkomen voorziet.

Reeds aanwezige economische zelfstandigheid

Ten derde kan *zijn* sociale klasse *haar* status in de samenleving en *haar* economische zelfstandigheid, werkoriëntaties en preferenties weerspiegelen. Vrouwen met ex-mannen uit de *service* klasse zullen doorgaans ambitieuzer en meer werkgericht zijn en modernere werkopvattingen hebben dan vrouwen met ex-mannen uit lagere sociale klassen (Hakim, 2000; Cloïn, 2010) onder de assumptie van homogamie.⁶ Zij hechten tijdens het huwelijk meer belang aan economische zelfstandigheid en zullen dit na de scheiding willen voortzetten door hun eigen inkomen te verdienen. Vrouwen die een arbeider als ex-partner hebben, zullen ook vaak werken na de scheiding, maar vaker uit economi-

sche noodzaak dan omwille van de inhoud van het werk of ambitie (Hakim, 2000; Cloïn, 2010).⁷ Deze groep vrouwen komt immers voornamelijk voor laaggekwalificeerd werk in aanmerking. Niet het werk zelf (de intrinsieke waarde) is voor hen dan van belang, maar vooral het inkomen om rond te kunnen komen. Tot slot verwacht ik dat vrouwen uit de middelste klassen het minst vaak buitenshuis gewerkt zullen hebben tijdens hun huwelijk of samenwoonrelatie en uit de arbeidsmarkt zijn getreden zodra zij zich dat financieel konden veroorloven. Huisvrouw-zijn heeft in hun geval namelijk een hogere status dan een baan op laag of intermediair klassenniveau (Oppenheimer, 1977) – in elk geval wat betreft de oudere cohorten en ervan uitgaande dat in de meeste gevallen de beroepsstatus van de vrouw niet die van de man zal overtreffen. Deze vrouwen hebben tijdens de relatie weinig in hun menselijk kapitaal geïnvesteerd, wat hun arbeidsmarktkansen na scheiding vermindert en hun behoefte aan alimentatie vergroot.

Samenvattend verwacht ik dat vrouwen met een ex-partner uit de *service* en intermediaire klassen het vaakst alimentatie zullen ontvangen, terwijl ex-vrouwen van arbeiders en langdurig werklozen vaker in de bijstand terecht komen, mochten ze geen werk hebben na de scheiding. Hoewel vrouwen uit de *service* klasse vaker en meer alimentatie zullen krijgen, verwacht ik ook dat deze vrouwen de grootste inkomensterugval meemaken, wat voor hen de economische noodzaak tot werken vergroot. Daarnaast zal bij deze groep vrouwen de intrinsieke waardering voor werk het grootst zijn, terwijl arbeidersvrouwen vaker laaggekwalificeerd werk zullen doen en vanwege de extrinsieke waarde zullen werken. Vrouwen uit de middenklasse, tot slot, zullen het meest op anderen terugval-

len voor financiële steun, omdat zij tijdens de relatie het minst geïnvesteerd hebben in hun menselijk kapitaal, aangezien het huisvrouw-zijn hun meer status bood dan werk (onder de assumptie dat deze vrouwen vaak banen met een lage status hebben).

Data, methode en metingen

Data

Mijn data ontleen ik aan het British Household Panel Survey (BHPS), een jaarlijks survey dat in 1991 startte met ongeveer 5.500 huishoudens. Het is een representatieve steekproef van de Britse bevolking. Ik gebruik de eerste zestien golven (1991-2006) van dit longitudinale panel. De response-rate in 1991 was 74 procent en de uitval in elke golf bedraagt ongeveer 10 procent. Deze paneluitval beïnvloedt de schattingen van dynamische inkomensanalyses echter nauwelijks (Behr, Bellgardt & Rendtel, 2005). Voor meer informatie over de BHPS, zie <http://www.iser.essex.ac.uk/survey/bhps>.

Mijn steekproef bestaat uit 8.863 gehuwde en samenwonende vrouwen in de leeftijd van 18 tot 65 jaar waarvan er 923 in de observatieperiode scheidden. Vergeleken met de tot nu toe verschenen studies over (echt)scheiding is dit een grote steekproef. Scheiding is gedefinieerd als een transitie van samenwonend (al dan niet gehuwd) zijn in de ene golf (t_{-1}) naar de status van alleenstaand of met een andere partner samenwonend in de volgende golf (t_0). Ter vereenvoudiging maak ik geen onderscheid tussen scheidingen van huwelijken of samenwoonrelaties. Ik controleer voor het aantal vorige huwelijken en samenwoonrelaties. Verweduwen zijn uit mijn steekproef verwijderd, omdat bij hen andere inkomensbronnen een rol kunnen spelen (zoals pensioenen).

Methode en metingen

De eerste analyse kent vier afhankelijke variabelen:

- 1 alimentatie;
- 2 bijstand;⁸
- 3 werkend;⁹
- 4 samenwonend met een nieuwe partner.

Om zeker te weten dat de inkomsten horen bij het huishouden van de vrouw na de scheiding is gekeken naar de golven vanaf één jaar na de scheiding. Doel is het gebruik van verschillende inkomensbronnen op elk moment in de tijd na scheiding te bekijken; niet de mobiliteit (intrede en uittrede) in de ontvangst van elke inkomensbron. In theorie kunnen vrouwen natuurlijk alle soorten inkomens combineren, maar in de praktijk gaat een bijstandsuitkering zelden samen met alimentatie, voltijdwerk, of herpartneren omdat vrijwel alle inkomsten van de uitkering worden afgetrokken (Bradshaw & Skinner, 2000).

Onafhankelijke variabelen zijn de sociale klasse van de ex-partner en zijn werkstatus. *Sociale klasse van de ex-partner* in het jaar voor de scheiding is gemeten met het EGP-schema ontwikkeld door Erikson, Golthorpe en Portecarero (Erikson & Goldthorpe, 1993: 38-39).¹⁰ Ik vergelijk de volgende klassen:

- 1 Professionals/managers (I + II);
- 2 Routine hoofdarbeiders (III);
- 3 Zelfstandig ondernemers (IV);
- 4 Geschoolde arbeiders (V + VI);
- 5 Ongeschoolde arbeiders (VII).

Categorie (1) is de *service* klasse, (2) de intermediaire klasse en (4) en (5) de arbeidersklasse. De zelfstandigen (3) vormen een aparte categorie die niet in deze hiërarchie past. Zie Van Damme (2010) voor meer details.

De tweede analyse betreft de samenhang tussen de sociale klasse van de ex-partner en de verschillende inkomensbronnen enerzijds en de inkomensveranderingen na scheiding anderzijds. Met een *fixed effects*-benadering op het persoonsjaarbestand waarbij verschillen tussen jaren *binnen* individuen worden gemodelleerd, wordt het effect van scheiding voor individuen beter vastgesteld dan in een OLS-regressie. Het is eigenlijk een regressiemodel waarin een dummyvariabele is opgenomen met het gemiddelde inkomen per persoon. Op die manier meet het effect van scheiding in hoeverre de transitie naar een gescheiden huishouden leidt tot een afwijking van het gemiddelde inkomen van een bepaald persoon. Een additioneel voordeel van deze methode is dat ongeobserveerde – mogelijk storende – variabelen die niet veranderen over de tijd (individuele kenmerken van de vrouw, zoals haar werkstatus, opleidingsniveau of haar persoonlijkheid) de effecten van scheiding niet kunnen vertekenen. De afhankelijke variabele is het *besteembare inkomen* in een bepaalde golf, gecorrigeerd voor huishoudgrootte en schaalvoordelen en inflatie (alle jaren zijn gerelateerd aan het prijsniveau in 2008).¹¹ Dit is het totale inkomen (in ponden per week) van alle inkomensbronnen (werk, beleggingen en spaargeld, sociale zekerheidsinkomen en overige inkomsten) min belastingen en premies.¹² De periode waarover het inkomen is gevraagd, is de maand voor het interview of de meest recente relevante periode (Zie Van Damme, 2010). In de fixed effectsmodellen kijk ik naar het inkomen op een bepaald moment na de scheiding (t_x ; $x < 0$ en $x = 0$), terwijl in de bivariate beschrijvende tabellen ik zowel absolute als relatieve kortetermijnveranderingen presenteer. *Absolute inkomensveranderingen* worden gemeten door het inkomen van het

huishouden in de golf na scheiding (t_0) af te trekken van het inkomen van het huishouden in de golf voor de scheiding (t_1). *Relatieve inkomensveranderingen* zijn de absolute veranderingen gedeeld door het inkomen in het jaar voor scheiding en vermenigvuldigd met 100 procent.

Heterogeniteit in de economische gevolgen van scheiding

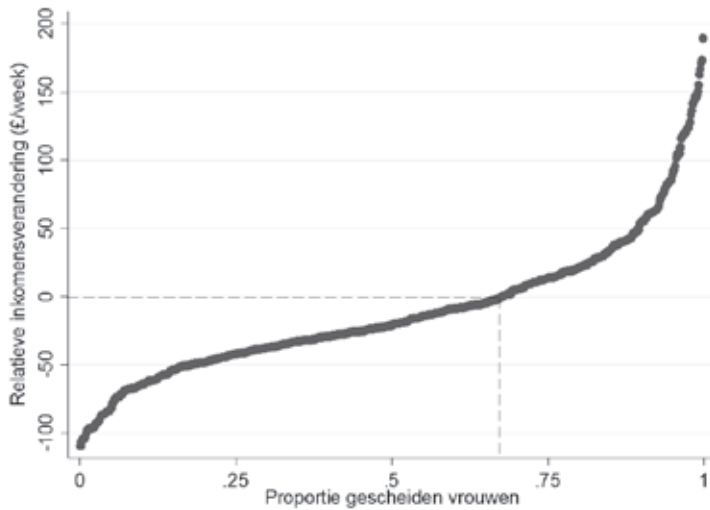
Gemiddeld genomen ervaren vrouwen een absolute inkomensterugval van £49 per week (relatief 18 procent), maar er is veel variatie in individuele inkomensveranderingen. Deze heterogeniteit blijkt uit figuur 1, dat de cumulatieve verdeling van de relatieve inkomensveranderingen weergeeft. Op de x-as staat het aandeel gescheiden vrouwen en op de y-as de relatieve inkomensverandering. De figuur laat zien dat de meerderheid een val meemaakt (66 procent) – voor het aandeel vrouwen links van de stippellijn is de relatieve inkomensverandering negatief. Er is echter ook een substantiële groep vrouwen (34 procent) die een inkomensstijging meemaken – het aandeel vrouwen ter rechterzijde van de stippellijn. Ongeveer de helft van de vrouwen maakt een relatieve inkomensterugval mee van tenminste 19 procent.

Hoe kunnen we deze heterogeniteit verklaren? Ten eerste verwerven vrouwen inkomen uit verschillende inkomensbronnen die meer of minder inkomen op kunnen leveren. Tabel 1 toont dat de meerderheid van de Britse vrouwen werkt en dat slechts een minderheid alimentatie (18 procent) of bijstand (27 procent) ontvangt in het jaar na scheiding (wave t_{+1}). Hertrouwen of samenwonen met een nieuwe partner komt ook tamelijk vaak voor: ongeveer 23 procent leeft één jaar na de scheiding samen met een nieuwe partner.¹³ De overlap tus-

sen de bronnen zou kunnen bevestigen dat stapelen een strategie is om de eindjes aan elkaar te knopen. Zo werkt driekwart van de vrouwen met alimentatie en combineert een kwart van hen alimentatie met bijstand.¹⁴ Alimentatie lijkt dus onvoldoende

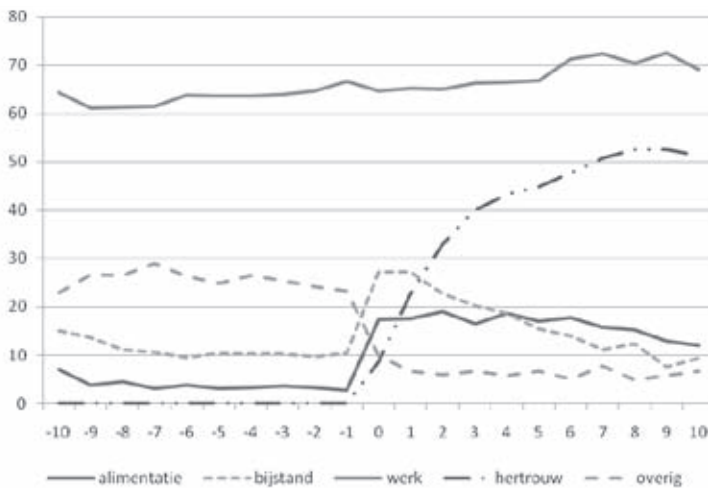
om van rond te komen; voor slechts 2 procent is het de enige inkomstenbron. Werken en bijstand gaan minder vaak samen. Ongeveer een vijfde van de vrouwen met bijstand heeft een baan, meestal deeltijd. Op de lange termijn ontvangen vrouwen

Figuur 1. Cumulatieve verdeling van de relatieve verandering in gecorrigeerd wekelijks huishoudinkomen tussen de golf net voor (t_{-1}) en de golf net na (t_0) scheiding

Bron: BHPS, 1991-2006 (eigen berekeningen).

Figuur 2. Inkomensbronnen van gescheiden vrouwen in de jaren voor en na scheiding

Bron: BHPS, 1991-2006 (eigen berekeningen).

steeds minder vaak alimentatie en bijstand en gaan meer vrouwen samenwonen met een nieuwe partner die hen financieel kan ondersteunen (figuur 2).

Samenhang tussen inkomensbronnen en sociale klasse van de ex-partner

De verwachting dat het verschil in echtscheidingsgevolgen het grootst is tussen vrouwen met een ex uit de *service* klasse en vrouwen met een ex uit een van de lagere

sociale klassen, wordt gedeeltelijk bevestigd in tabel 1. Vrouwen met ex-partners uit de *service* klasse werken inderdaad vaker en vallen het minst terug op de staat voor een inkomen. Ook ontvangen zij vaker alimentatie (samen met vrouwen uit klasse III). Vrouwen die een ongeschoolde arbeider of langdurige werkloze als partner hadden, ontvangen het minst vaak alimentatie en vallen vaker terug op de bijstand. Opmerkelijk is het hoge aandeel vrouwen

Tabel 1. Inkomensbronnen van vrouwen in het jaar na scheiding (gemeten in golf t+1)

	Alimentatie	Bijstand	Werk	Nieuwe partner	Andere bron
Alle	18	27	65	23	6
<i>Sociale klasse van ex-partner</i>					
Professionals/managers (I + II)	27	11	79	22	6
Routine hoofdarbeiders (III)	29	35	61	29	2
Zelfstandigen (IVa + IVb)	14	23	73	25	4
Geschoolde arbeiders (V + VI)	19	28	62	25	7
Ongeschoolde arbeiders (VIIa)	13	39	57	21	5
Langdurig werklozen	4	49	42	20	14
X ² (5)	22**	47***	35***	3	9

* P < 0.05; ** P < 0.01; *** P < 0.001, tweezijdig getoetst.

Bron: BHPS, 1991-2006 (eigen berekeningen).

Tabel 2. Gemiddelde inkomens en absolute and relatieve inkomensveranderingen in gecorrigeerd wekelijks huishoudinkomen van vrouwen in de golf voor scheiding (t₁) en de golf net na de scheiding (t₂)

	Inkomen voor de scheiding	Inkomen na de scheiding	Gemiddelde absolute verandering	Gemiddelde relatieve verandering	N
Alle	267	218	-49	-18	677
<i>Sociale klasse van ex-partner</i>					
Professionals/managers (I + II)	388	258	-130	-34	183
Routine hoofdarbeiders (III)	265	218	-47	-18	48
Zelfstandigen (IVa + IVb)	231	195	-36	-16	69
Geschoolde arbeiders (V + VI)	248	196	-52	-21	127
Ongeschoolde arbeiders (VIIa)	209	199	-10	-5	120
Langdurig werklozen	165	206	+41	+25	46

Bron: BHPS, 1991-2006 (eigen berekeningen).

met een routinehoofdarbeider als ex in de bijstand.

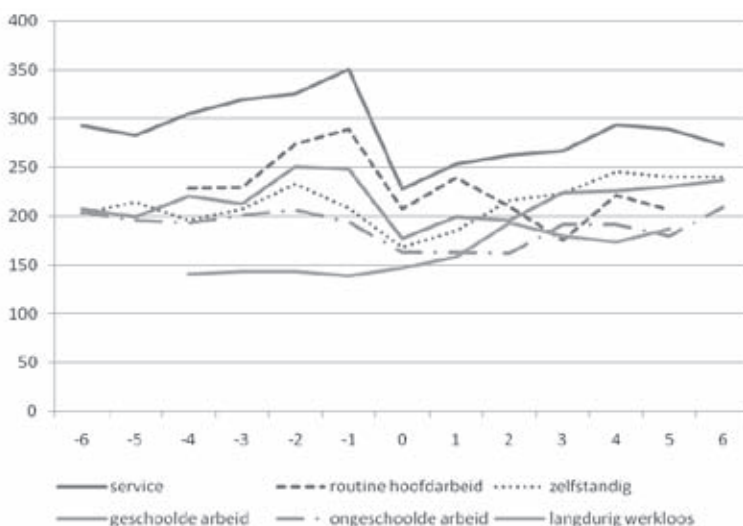
Samenhang tussen inkomensveranderingen en sociale klasse van de ex-partner

Tabel 2 wijst uit dat de absolute en relatieve inkomenssterugval het grootst zijn onder vrouwen uit de *service* klasse. Ook de verwachting over een bodemeffect voor vrouwen met een langdurige werkloze ex-partner wordt bevestigd. Hun inkomensstijging komt waarschijnlijk doordat ze hun (lage) inkomen niet meer met twee volwassenen hoeven te delen. Bedenk daarbij dat het huishoudinkomen is gecorrigeerd voor huishoudomvang. Dit betekent dat als het inkomen van een vrouw zonder kinderen in haar huishouden (bijvoorbeeld £200) na de scheiding niet verandert, haar inkomen in de jaren tijdens de relatie $\pounds 118$ ($\pounds 200 / (1 + 0.7)$) was, terwijl het na de scheiding £200 bedraagt. Werkende vrouwen met een werkloze partner zijn dus na de scheiding

financieel beter af. Niet-werkende vrouwen kunnen bovendien aanspraak maken op bijzondere arrangementen die bij een bijstandsuitkering horen (zoals huursubsidie en gratis ziektekostenverzekering), wat hun financiële situatie nog meer verlicht.

De langetermijngevolgen zijn geïllustreerd in figuur 3.¹⁵ In overeenstemming met tabel 2 blijkt dat vrouwen uit de *service* klasse de hoogste inkomens hebben voor de scheiding en de grootste inkomenssterugval meemaken. Hun inkomens blijven echter hoger dan die van de lagere klassen en ze komen ook eerder terug op hun inkomensniveau van voor de scheiding. De samenhang tussen sociale klasse en de economische gevolgen van scheiding voor vrouwen ligt dus genuanceerder wanneer we naar de lange termijn kijken. Relatief gezien zijn vrouwen met een routine-hoofdarbeider als ex het slechtst af, omdat hun inkomen er flink op achteruit gaat door de scheiding en ze er in zes jaar nauwelijks financieel bovenop komen.¹⁶

Figuur 3. Gecorrigeerd wekelijks huishoudinkomen (mediaan) van vrouwen naar sociale klasse van de ex-partner voor en na de scheiding.

Bron: BHPS, 1991-2006 (eigen berekeningen).

Samenhang tussen inkomensbronnen en inkomensveranderingen

Is economische afhankelijkheid van anderen een indicatie van een slechte financiële situatie? Het *fixed effects* model in tabel 3 geeft een schatting van de samenhang tussen de verschillende inkomensbronnen en de inkomensverandering na scheiding om na te gaan wat de beste strategie is om inkomstensterugval tegen te gaan. Gaan werken en een nieuwe partner vormen betere buffers tegen een inkomensdaling dan alimentatie en bijstand. Bovendien blijkt werk effectiever te zijn dan een nieuwe partner – in tegenstelling tot wat eerder onderzoek heeft uitgewezen (Bouman, 2004; Dewilde & Uunk, 2008; Duncan & Hoffman, 1985; Fokkema, 2001).¹⁷ Als een vrouw begint te werken, stijgt haar inkomen met 46 procent, terwijl herpartneren leidt tot een stijging van 28 procent. Het grotere effect van werken dan herpartneren kan een gevolg zijn van de vergelijking van inkomensver-

anderingen van *individuele* vrouwen over de tijd (en niet *tussen* vrouwen zoals in het meeste onderzoek met niet-*fixed effects*-modellen gebeurt).¹⁸ Op de langere termijn kan het voor vrouwen dus gunstiger zijn om te gaan werken en economisch zelfstandig te zijn. Niet (gaan) werken én met een nieuwe partner samenwonen, vormt een dubbel risico: de relatie met de nieuwe partner kan stuk lopen (hertrouwers scheiden gemiddeld vaker dan eerstgehuwden) en tijdens deze relatie verkleinen vrouwen hun kansen op de arbeidsmarkt door niet te investeren in hun menselijk kapitaal.

Sociale klasse van de ex-partner en de economische zelfstandigheid van vrouwen

Samenvattend vind ik een relatie tussen de sociale klasse van de ex-partner en de economische gevolgen van scheiding voor vrouwen. Vooral vrouwen met een langdurig werkloze of een routine-hoofdarbeider

Tabel 3. Fixed effects OLS-regressieanalyses van het inkomen van vrouwen [ln (£/week)] na de scheiding

Inkomensbron na scheiding	
Alimentatie	0,143***
Bijstand	0,181***
Werk	0,457***
Nieuwe partner	0,275***
Constant	5,330***
R ² binnen personen	0,112***
R ² tussen personen	0,054***
Sigma persoonsniveau	0,482***
Rho	0,477***
N (eerste) scheidingen	921
N persoonsmaanden	8.408

Ongestandaardiseerde coëfficiënten; * P < 0.05; ** P < 0.01; *** P < 0.001, eenzijdig getoetst.

Modellen zijn gecontroleerd voor duur voor en na de scheiding, sociale klasse van de ex-partner voor de scheiding, het al dan niet hebben van kinderen, leeftijd van het jongste kind in het gezin en of de scheiding plaatsvond voor of na 1998 (introductie van de 'New Deal for Lone Parents' en de 'Working Families Tax Credit' (in 1999)).

Bron: BHPS, 1991-2006 (eigen berekeningen).

als voormalig partner vallen na hun scheiding terug op anderen voor hun inkomen, terwijl vrouwen uit de *service* klasse vaker met arbeid in hun eigen inkomen voorzien. Die laatste groep maakt ook de grootste inkomensterugval mee – op korte termijn –, omdat zij meer te verliezen hebben. Vrouwen met een langdurig werkloze ex-partner blijven ook na de scheiding onderaan de inkomensladder, hoewel ze zonder hun partner financieel wel beter af zijn. Zij lijken een onderklasse te vormen.

Alimentatie blijkt als inkomensbron onvoldoende en wordt meestal gecombineerd met arbeidsinkomen. Vaak betalen vaders niet of onvoldoende alimentatie, hetzij omdat ze niet genoeg verdienen, maar soms ook omdat ze liever informele financiële steun geven en het contact met de kinderen meenemen in de alimentatieonderhandelingen (Bradshaw & Skinner, 2000). Gaan werken blijkt een effectievere wijze om inkomensterugval tegen te gaan dan gaan samenwonen met een nieuwe partner.

Ik heb drie mogelijke verklaringen voor de gevonden verschillen in sociale klassen aangedragen. De sociale klasse van de ex-partner (1) is een indicatie van zijn (permanente) inkomen en daarmee de mate waarin hij alimentatie zal betalen na de scheiding; (2) is gerelateerd aan de levensstijlaspiraties van vrouwen en daarmee een prikkel om te werken na de scheiding; (3) hangt samen met de mate waarin zij economische zelfstandigheid nastreeft: hoe meer ze dat doet, des te kleiner zijn voor haar de financiële gevolgen van scheiding.

Hoewel toekomstig empirisch onderzoek moet uitwijzen in hoeverre deze verklaringen gelden, suggereren mijn bevindingen dat getrouwde en samenwonende vrouwen nog altijd in zekere mate economisch afhankelijk zijn van hun partner en dat deze afhankelijkheid zich manifesteert

na een scheiding. Vooral vrouwen met een routine-hoofdarbeider als ex-partner, blijken economisch kwetsbaar. Zij hebben meer geïnvesteerd in huwelijk-specifiek en minder in menselijk kapitaal, waardoor ze meer moeite hebben hun eigen inkomen op de arbeidsmarkt te verdienen en ze voor hun inkomen vaker moeten terugvallen op anderen (de staat of hun ex-partner). Vrouwen met een ex-partner uit een hogere sociale klasse hebben waarschijnlijk betere arbeidsmarktchansen, omdat ze vaker gewerkt hebben gedurende de relatie. Dit kan tevens een verklaring vormen voor het feit dat deze vrouwen snel herstellen van hun forse inkomensterugval na scheiding.

Een laatste conclusie kunnen we trekken over het ‘death of social class’ debat. Hoewel de meeste vrouwen er kort na de scheiding financieel op achteruitgaan, doen zich op de lange termijn de sociale ongelijkheden van voor de scheiding weer voor. Enerzijds hebben Beck (1992) en Pakulski en Waters (1996) dus gelijk op de korte termijn: echtscheiding beïnvloedt de economische positie van alle vrouwen in de samenleving, ongeacht hun eerdere sociaal-economische positie. Anderzijds hebben Goldthorpe en McKnight (2006) als verdedigers van sociale klasse als stratificerende variabele gelijk omdat sociale klassenverschillen van voor de scheiding op de langere termijn worden weerspiegeld in de economische situatie van vrouwen na de scheiding.

Noten

* Dit artikel is een verkorte versie van hoofdstuk 5 uit Van Damme (2010).

- 1 Met scheiding bedoel ik zowel wettelijke echtscheidingen van huwelijken als scheidingen van samenwoningrelaties.
- 2 Hierna te noemen ‘de bijstand’.

- 3 De term alimentatie verwijst zowel naar alimentatie voor de vrouw als alimentatie voor de kinderen. In de hier gebruikte data is geen onderscheid mogelijk tussen beide vormen.
- 4 Halverwege de jaren negentig, verbleef in het Verenigd Koninkrijk 71 procent van de alleenstaande moeders in de bijstand en werkte 49 procent. In Nederland zijn deze percentages 59 respectievelijk 36 (Van Drenth & Knijn, 1999). In andere Europese landen is de arbeidsdeelname van alleenstaande moeders groter (veelal 60 á 70 procent) (Kilkey, 2000). In het eerste jaar na de scheiding verlaat 17 procent van de vrouwen de arbeidsmarkt in het VK tegen 9 procent in Nederland.
- 5 Eigen berekeningen van de auteur. Zie Van Damme (2010).
- 6 Hierbij ga ik ervan uit dat hooggekwalificeerde vrouwen vaker getrouwd zullen zijn of zullen samenwonen met een man uit de *service* klasse (homogamie). Hoogopgeleide vrouwen hebben vaker moderne sekserolideologieën en koesteren vaker aspiraties om te werken (Hakim, 2000). Ze zijn bovendien vaker intrinsiek gemotiveerd om te werken (Cloïn, 2010).
- 7 Laagopgeleide vrouwen hebben vaker een instrumentele arbeidsoriëntatie (Cloïn, 2010).
- 8 Bijstandsuitkeringen in het Verenigd Koninkrijk zijn middelen-gevoetste uitkeringen voor degenen die niet beschikbaar zijn om voltijds te werken (Income Support).
- 9 In de BHPS is gevraagd of de respondent betaald werk heeft gedaan in de afgelopen week.
- 10 In de EGP-klassenindeling zijn verschillen tussen klassen gebaseerd op verschillen in arbeidsverhoudingen (wel of niet in loondienst), hoofd- of handarbeid en verschillen in leidinggevende positie. Daarnaast definiëren ook het soort arbeidscontract (al of geen *service* relatie) en de werkomstandigheden de scheidslijnen tussen klassen.
- 11 De hoogte van het huishoudinkomen is afhankelijk van de gebruikte equivalentieschaal. Ik gebruik de OECD-gemodificeerde schaal omdat die in Nederland en internationaal het meest gebruikelijk is. In de VK wordt ook wel de McClements-schaal gebruikt die meer gewicht toekent aan schaalvoordelen naarmate het huishouden groter is. De inkomensveranderingen op basis van de OECD-schaal zijn daarom iets conservatiever dan bij gebruik van de McClements-schaal, maar het verschil is minimaal.
- 12 In 1999, bij de introductie van de euro, was de Engelse pond ongeveer anderhalve euro waard (Statistical Data Warehouse European Central Bank).
- 13 Jenkins (2008) vond in zijn studie met dezelfde data 21 procent. Dit lijkt hoog, maar is wellicht te verklaren uit het feit dat veel relaties stuklopen doordat er een derde in het spel is. Zowel Nederlandse als Amerikaanse gegevens wijzen erop dat in tenminste een kwart van de scheidingsgevallen ontrouw een rol speelt (De Graaf & Kalmijn, 2006; South, Scott & Lloyd, 1995).
- 14 Alimentatie wordt dan wel gecombineerd met bijstand, maar het levert vrouwen nauwelijks extra inkomen op, omdat slechts een klein bedrag aan inkomsten mag worden verdiend wil een vrouw haar recht op bijstand niet verliezen (Bradshaw & Skinner, 2000).
- 15 Hoewel gecorrigeerd voor inflatie, nemen inkomens toch over de tijd toe door individuele carrièregroei.
- 16 Dit patroon blijft overeind in de *fixed effects* modellen waarin rekening is gehouden met ongeobserveerde tijdsconstante kenmerken, inkomensbronnen na scheiding, geboorte van een kind, verandering in de leeftijd van het jongste kind in het huishouden en een dummy of de scheiding na 1998 plaatsvond. Naarmate vrouwen jongere kinderen hebben, ontvangen ze vaker alimentatie en bijstand en werken ze minder. Verder blijkt dat na 1998 alleenstaande ouders meer gestimuleerd werden om te gaan werken en de bijstand te verlaten vanwege de invoering van de Working Families Tax Credit in 1999 en de New Deal for Lone Parents in 1998.
- 17 Alleen de studie van Dewilde en Uunk is vergelijkbaar met dit onderzoek, omdat de andere studies alleen scheiding van huwelijken en bovendien een andere socio-economische context betreffen.

18 Merk op dat het model veranderingen in het inkomen verklaart uit *veranderingen* in onafhankelijke variabelen, terwijl voor tijdsconstante kenmerken (zoals economische zelfstandigheid tijdens het huwelijk) gecontroleerd is.

Literatuur

- Acker, J. (1973). Women and social stratification: A case of intellectual sexism. *The American journal of sociology*, 78(4), 936.
- Arber, S. & Ginn, J. (1995). The mirage of gender equality: occupational success in the labour market and within marriage. *The British journal of sociology*, 46(1), 21.
- Beck, U. (1992). *Risk society: Towards a new modernity*. Londen: Sage publications
- Behr, A., Bellgardt, E. & Rendtel, U. (2005). Extent and determinants of panel attrition in the European Community Household Panel. *European Sociological Review*, 21, 489-512.
- Beller, A. H. & Graham, J. W. (1985). Variations in the economic well-being of divorced women and their children: the role of child support income. In M. H. David & T. Smeeding (Eds.), *Horizontal equity, uncertainty and economic well-being*. Chicago: The university of Chicago press.
- Bouman, A. M. (2004). Financiële gevolgen van echtscheiding op de lange termijn. *Bevolkingstrends*, 52(4), 85-89.
- Bradshaw, J. & Skinner, C. (2000). Child support: the British fiasco. *Focus*, 21(1), 80-86.
- Cloïn, M. (2010). *Het Werken Waard. Het arbeidsaanbod van laagopgeleide vrouwen vanuit een economisch en sociologisch perspectief*, Utrecht: Universiteit Utrecht. Proefschrift.
- Corcoran, M. (1979). The economic consequences of marital dissolution for women in the middle years. *Sex roles*, 5(3), 343.
- De Graaf, P. M. & Kalmijn, M. (2003). Alternative routes in the remarriage market: competing-risk analyses of union formation after divorce. *Social forces*, 81(4), 1459-1498.
- De Graaf, P. M. & Kalmijn, M. (2006). Divorce motives in a period of rising divorce: evidence from a Dutch life-history survey. *Journal of family issues*, 27(4), 483-505.
- Dewilde, C. & Uunk, W. (2008). Remarriage as a way to overcome the financial consequences of divorce. A test of the economic need-hypotheses for European women. *European sociological review*, 24, 393-407.
- Duncan, G. J. & Hoffman, S. D. (1985). A reconsideration of the economic consequences of marital dissolution. *Demography*, 22, 485-497.
- Erikson, R. & Goldthorpe, J. H. (1993). *The constant flux: a study of class mobility in industrial societies*. Oxford: Clarendon press.
- Fokkema, T. (2001). Forse inkomensdaling voor vrouwen na echtscheiding en vroege verweduwing: bieden hertrouw en werk uitkomst? *Bevolking en gezin* 5-30.
- Goldthorpe, J. H. (1983). Women and class analysis: in defence of the conventional view. *Sociology*, 17(4), 465-488.
- Goldthorpe, J. H. & McKnight, A. (2006). The economic basis of social class. In S. Morgan, D. Grusky & G. Fields (Red.), *Mobility and inequality: frontiers of research from sociology and economics*. Stanford: Stanford university press.
- Güveli, A., Need, A. & De Graaf, N.D. (2005). De opkomst van de 'nieuwe' sociale klassen binnen de dienstenklasse in Nederland. Politieke oriëntatie van de 'nieuwe' sociale klassen tussen 1970 en 2000. *Mens en maatschappij*, 80(4):257-279.
- Hakim, C. (2000). *Work-lifestyle choices in the 21st century: Preference theory*. Oxford: Oxford university press.
- Hofferth, S., Stanhope, S. & Harris, K. (2005). Remaining off welfare in the 1990s: the influence of public policy and economic conditions. *Social science research*, 34(2), 426.
- Jenkins, S. (2008). *Marital splits and income changes over the longer term* (ISER working paper 2008 no. 7). Essex: Institute for social and economic research.
- Joshi, H. E., Layard, R. & Owen, S. J. (1985). Why are more women working in Britain? *Journal of labor economics*, 3(1), S147-S176.

- Kilkey, M. (2000). *Lone mothers between paid work and care: the policy regime in twenty countries*. Burlington: Ashgate.
- Lewis, J. (1997). Lone mothers: the British case. In J. Lewis (Red.), *Lone mothers in European welfare regimes: shifting policy logics*. London: Jessica Kingsley publishers.
- McKeever, M. & Wolfinger, N. H. (2001). Reexamining the economic costs of marital disruption for women. *Social science quarterly*, 82(1), 202-217.
- Oppenheimer, V. K. (1977). The sociology of women's economic role in the family. *American sociological review*, 42(3), 387-406.
- Pakulski, J. & Waters, M. (1996). The reshaping and dissolution of social class in advanced society. *Theory and society*, 25(5), 667.
- Poortman, A-R. (2000). Sex differences in the economic consequences of separation: a panel study of the Netherlands. *European sociological review*, 16, 367-383.
- Rowlingson, K. (2001). The social, economic and demographic profile of lone parents. In J. Millar & K. Rowlingson (Red.), *Lone parents, employment and social policy: Cross-National comparisons* (p. 169-188). Bristol: The policy press.
- Savage, M. (2000). *Class analysis and social transformation*. Buckingham: Open university press.
- Scott, J. (1999). Family change: Revolution or backlash in attitudes? In S. McRae (Red.), *Changing Britain, families and households in the 1990s*. Oxford: Oxford university press.
- Skinner, C, Bradshaw, J. & Davidson, J. (2007). *Child support policy: An international perspective* (Research report no. 405). Leeds: Department for work and pensions.
- Smock, P. (1993). The economic costs of marital disruption for young women over the past two decades. *Demography*, 30(3), 353.
- Smock, P, Gupta, S. & Manning, W. D. (1999). The effect of marriage and divorce on women's economic well-being. *American sociological review*, 64(6), 794-812.
- South, Scott J. & Lloyd, K. M. (1995). Spousal alternatives and marital dissolution. *American sociological review*, 60(1), 21.
- Stanworth, M. (1984). Women and class analysis: a reply to John Goldthorpe. *Sociology*, 18(2), 159-170.
- Statistical data warehouse European central bank. Bilateral exchange rates.
- Szelenyi, S. & Olvera, J. (1996). The declining significance of class: does gender complicate the story? – Comments. *Theory and society*, 25(5), 725.
- Van Damme, M. (2010). Beyond marriage. Women's economic independence and separation in comparative perspective. Tilburg: Universiteit van Tilburg. Proefschrift.
- Van Damme, M., Kalmijn, M. & Uunk, W. (2009). The employment of separated women in Europe: the impact of individual and institutional factors. *European sociological review*, 25(2), 183-197.
- Van Drenth, A., Knijn, T. & Lewis, J. (1999). Sources of income for lone mother families: policy changes in Britain and the Netherlands and the experiences of divorced women. *Journal of social policy* 28(4), 619-641.